

УДК 81'234

ТИПОЛОГІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ БУДІВЕЛЬНИХ ТЕРМІНІВ-КОМПОЗИТІВ

Юлія КУЗНЕЦОВА (Полтава, Україна)

Олександра КОМАРОВА (Полтава, Україна)

Лариса БАБАШ (Полтава, Україна)

У статті розглядаються проблеми розмежування будівельних термінів-комполитів від складних термінологічних словосполучень, утворених шляхом синтаксичної деривації. Надається типологічна характеристика термінів-комполитів в залежності від походження та семантики.

Ключові слова: композиція, композит, словотвірна модель

The article deals with problems of building composite terms distinction from complex terminological collocations created by syntactical derivation. The typological characteristics of composite terms according to their origin and semantics is represented.

Key words: composition, composite word, word-building pattern

Одним із шляхів збагачення термінологічної лексики є композиція. Думка романістів щодо продуктивності композиції сягає від повного заперечення її життєздатності до ствердження високої продуктивності та прогресуючої експансії моделей. До прибічників останньої точки зору належать І.А. Цибова [5], J. Marouzeaux [7], Н. Mitterand [8], які вважають композицію живим, продуктивним засобом. За даними І.М. Думбrevяну [1] вона займає досить стійкі позиції серед інших засобів словотвору і за продуктивністю моделей не набагато поступається афіксації.

Визначаючи ступінь характерності композиції для будівельної термінології (БТ), уявляється необхідним визначити структурні характеристики композиту і його лексичний статус, оскільки існують розбіжності у ставленні до його природи. Цей спосіб словотвору характеризується об'єднанням в єдине ціле двох та більше основ або повнозначних слів, але досі немає чітких

критеріїв, за якими можна відмежувати композити від афіксальних похідних і аналітичних найменувань. Загальна кількість композитів у проаналізованому корпусі БТ (4500 термінів) становить 2,2 %.

Виділення композитів базується на 2-х критеріях: формальному і семантичному. Графічна форма композиту відзначається недискретністю. Будучи суцільно оформленим, композит має спільне або через риску написання. Питання про характер зв'язку між компонентами складного слова є дискусійним. Вважають, що наслідком суцільнооформленості композиту є відсутність синтаксичного зв'язку між елементами словоутворення [3].

Згідно з іншою точкою зору, природа формування подібних слів – синтаксична [6; 7]. Але тільки вивчення структури композиту, ступенів його формування дозволяє визначити, чи можна звести сполучення лексем до суто синтаксичного процесу. Будучи мотивованим висловлюванням, композит “елімінує якість частини вихідної структури”, але головною розпізнавальною ознакою є той факт, що висловлювання – одиниця комунікації, а композит – номінації [2, с.9]. Складніше відмежувати складне слово від словосполучення, оскільки обидва є одиницями номінації; їх подібність зумовлена синтаксичним характером зв'язку компонентів, структурною та семантичною близькістю; утворенням багатьох композитів на базі словосполучень.

Існує необхідність розпізнавання композитів від термінологічних сполучень (ТС), утворених синтаксичним шляхом. Як перші, так і другі застосовуються для позначення єдиного поняття. В лінгвістиці існує точка зору про тотожність композиту і словосполучення завдяки їх здатності репрезентувати цілісне значення.

Так, А. Darmesteter [6] вважає групу слів, яка постійно застосовується для позначення єдиного поняття складним словом, а І.А Цибова [5] – словосполученням. До того ж композити утворюються також шляхом лексикалізації синтаксичних груп, що притаманне і для словосполучення. Таким чином, критерій характеру зв'язку між компонентами виявляється недостатнім для розмежування складних слів від словосполучень.

Важко розрізнити композити від словосполучень і за структурними критеріями. Складне слово утворюється на межі словотвору та синтаксису, отже в мові повинна існувати певна словотвірна модель (СМ), що дає можливість відтворення композитів за певним зразком [2, с.7]. Якщо ж модель композиту аналогічна моделі словосполучення, розмежування складного слова і словосполучення провести нелегко або навіть неможливо [4].

Проаналізований матеріал дозволяє вирізнити в якості композиту мовний вираз із кількох повнозначних одиниць (основ або слів), якщо він являє собою цілісну одиницю номінації, до якої неможна ввести інші повнозначні одиниці і яка моделюється для виразу певного словотвірного значення, що визначається у формальний спосіб [2]. За зразком такої лексичної одиниці (ЛЮ) утворюються подібні одиниці з аналогічним, але іншим змістом, тобто одним із критеріїв визначення композиту є репродуктивність певного змістовного зразка СМ з метою номінації (номінативний критерій).

Серед формальних критеріїв слушним для більшості будівельних термінів-композитів є графічний критерій недискретності/дискретності. Він виправдовує себе для більшості композитів. Слушною видається точка зору Н. Mitterand, який, не заперечуючи важливість графічних критеріїв, чільне місце віддає вжитку (l'usage) [8, с. 55].

Аналіз нашого матеріалу показує, що відношення між компонентами композиту базуються на підрядному (demi-travée=un demi de travée) або сурядному синтаксичному зв'язку (argile-ciment=argile et ciment). Композити, таким чином, можна зіставити із словосполученням (électropompe = pompe électrique), а деякі типи з цілим висловлюванням (le mur chasse-mer=le mur qui chasse la mer). СМ, за якими утворено будівельні терміни-композити $N_1 + pr + N_2$, $N_1 + N_2$, $Adj + N$ або $N + Adj$ є чинними як для формування складних іменників (bidonville, faux-plafond, chêne-vert), так і ТС (parquet panneau, charge statique). Таким чином структурний критерій не може бути вирішальним у відокремленні композитів від словосполучень, як і фонетичний, оскільки як перше, так і друге становлять єдину ритмічну групу.

Більш надійними виявили себе морфологічний (корні не поділяються, слово являє собою єдине ціле, один із елементів не має граматичних характеристик свого класу) та функціональний критерії (комполит може сполучуватись з іншими елементами висловлювання, як просте слово, що з'являється у тому ж контексті, може супроводжуватись як прості слова артиклями, прийменниками, прислівниками, присвійними прикметниками, що приєднуються лише до першого компоненту композиту).

Морфологічні чинники зумовлюють більш високий рівень спаяності компонентів композитів, ніж словосполучень. В ТС компонент, що позначає видову ознаку є мобільним по відношенню до родового:

Родовий

arc

béton

routre

Видовий

~ de cercle, ~rampant, ~angulaire

~classique, ~froid, ~léger

~élastique, ~continue, ~latéral,

тоді як зв'язок між компонентами в композитних термінах (arc-raccord, béton-bus, routre-caisson), відзначається двосторонньою сталістю.

Комполити мають здатність до подальшої деривації (autoroute → autoroutier, faux-plafond → faux-plafonnage). Наявність з'єднувальних морфем між компонентами композиту (інтерфікс -o-): sablo-graveleux, fibro-ciment, може виступати окремим критерієм виділення.

Наведені вище морфологічні ознаки композитів свідчать про те, що вони, хоч і утворені на базі синтаксичних словосполучень, належать до продуктів деривації, тоді як ТС є результатом синтаксичного способу словотвору.

У французькій БТ можна виділити композити 2-х типів: французького (I) та греко-латинського (II).

До I типу належать складні одиниці, утворені від вільних або зв'язних синтаксичних конструкцій: tube-guide – tube de guide; mica-shiste – shiste avec le mica. Переважна кількість композитів (89,7%) належить до цієї категорії.

До II типу відносимо терміни, побудовані шляхом поєднання двох або більшої кількості коренів або основ, які являють собою морфемі “вченого”

походження, позбавлені автономності у французькій мові. Цей тип словоскладення є дуже давнім і вважається плідним для термінології [8]. В проаналізованій БТ кількість складних слів греко-латинського типу незначна – 10,3% (polymère, hydrophobe, hydrofuge).

Специфіка утворення композитів II типу полягає в тому, що:

- на відміну від складних слів французького типу, вони утворюються не на базі словосполучень;
- основи, що входять до складної одиниці, являють собою “вчені” кореневі морфemi, позбавлені автономності у французькій мові;
- греко-латинські морфemi сполучаються з терміноелементами грецького та латинського походження;
- відношення між компонентами таких композитів морфологічно оформлені, що не характерне для складних слів французького типу. Формальною ознакою виступають з’єднувальні голосні -o-, -i-, рідше -a-: *hétérogène*.

Композити французького типу в переважній більшості являють собою іменники (80,7%), утворені за СМ, які за своєю продуктивністю розподілилися таким чином:

1. $N_1 + N_2$: *unité-logement, chène-liège, élément-plâtre, couloir – rue, traction-compression*. При такому з’єднанні виникає ЛО, що називає об’єкт, який одночасно має властивості обох компонентів.

2. $V + N$: *couvre-joint, pare-soleil, vibro-fonçage*. Композити утворені шляхом лексикалізації синтаксичних груп з дієслівним компонентом.

3. $Adj + N$ або $N + Adj$: *double-mur, chène-vert*. Композити, утворені за цією моделлю, характеризуються препозицією ад’єктивного компонента.

4. $Adv + N$: *avant-corps, avant-bec, arrière-bec*;

5. $N_1 + pr + N_2$: *saut-de mouton, main-d’œuvre, hôtel de ville*. ЛО, утворені за даною СМ, являють собою лексикалізоване сполучення, значення якого не витікає із суми значень його компонентів завдяки семантичному переосмисленню.

6. $N + pr + Adv$: *porte-à-faux*.

Невелику кількість композитів французького типу складають прикметники, утворені за моделями:

- Adj + Adj: cellulaire-caverneux, autoporteur-mobile, lamellé-collé.

Зв'язок між елементами композитів – сурядний;

- V + N: coupe-feu (в ТС isolation coupe-feu), де складний прикметник є конверсивом, який виник на базі елімінованої атрибутивної синтаксичної конструкції “isolation qui coupe le feu”;

- Adj + N: omnisport-patinoire (в ТС stade omnisport-patinoire);
- Adv + Adj: peu-poreux.

Характерною рисою структури композитів французького типу є використання в процесі словоскладення повнозначних слів, а не основ: ponton-bigue, grave-laitier, tubage-guide і відсутність з'єднувальних елементів.

Терміни-композити греко-латинського типу (19,3%) побудовані за єдиною СМ: $R_1\text{savant} + R_2\text{savant}$, де кореневі морфеми не мають статусу автономності у французькій мові: homogène, ichnographie. Композити II типу є зручним матеріалом для подальших як власно дериваційних: homogène → homogénéité, hétérogène → hétérogénéité, так і невласно дериваційних похідних (конверсивів): néoprène (nom) → néoprène (adj) в ТС plinthe néoprène.

Семантика складного терміну формується навколо відносин певного типу всередині самого композиту і залежить як від природи цих відносин, так і від того, між якими одиницями вони виникають.

Дослідження семантики композитів спирається на такі положення:

- лексичний зміст складного слова виявляється засобами синтаксичної перефрази;
- синтаксичні або семантичні відносини, які знаходяться в основі номінативних композитів мають кінцеве число; їх можна визначити шляхом аналізу лексикалізованих словоформ мови;
- механізм породження композитів, заснований на будь-якому з типів цих положень, є цілком продуктивним [2].

При утворенні композиту людина приймає рішення про те, з яким

об'єктом вона має справу – з субстанцією, річчю, процесом, дією, станом, ознакою і т.ін., що лінгвістично дорівнює підведенню під певну частину мови, або навіть лексико-семантичний розряд обраної частини мови. Таким чином, відбувається відбір ономасіологічної бази, яка, завдяки порівнянню з іншими об'єктами, одержує ономасіологічну ознаку. В процесі відбору відносин між базисною та ознаковою величинами в дію вводяться такі розумові операції, як ототожнення, абстрагування, інтеграція та ін. [2, с. 15-18].

Згідно до відносин, існуючих між базисною та ознаковою величинами, в корпусі складних будівельних термінів ми вирізняємо:

1. Класифікаційно-деталізуючі композити. Відносини між їх компонентами ґрунтуються на зв'язку підрядності; означальне вирізняє означуване із загального класу предметів (*bloc-porte* – збірний дверний блок; *epoxy-résine* – епоксидна смола; *pile-culée* – береговий стояк);

2. Дескриптивні, які характеризують об'єкт чи явище за функцією (*brise-lames* – хвилеріз), просторовими ознаками (*avant - bec* – верхня грань мосту), розміром (*demi-brique* – цегла-половняк). Зв'язок між компонентами – підрядний;

4. Ідентифікаційні, де відносини між компонентами базуються на ототожненні означального і означуваного за спільністю функцій: *cité d'ortoir* (місто-супутник з обмеженим рухом транспорту) – *cité où on dort*; *marteau-piquer* (відбійний молоток) – *marteau qui pique*;

5. Інтеграційні, в яких відносини між компонентами базуються на сурядному зв'язку і семантично складають єдину сукупність (*argile-ciment* – глиноцемент; *grave-ciment* - піщано-цементна суміш);

5. Компаративні, де підрядний зв'язок між компонентами композиту зумовлений узгодженням за подібністю і один або обидва компоненти вжиті в переносному значенні (*porte-accordéon* – розсувні двері; *saut-de-mouton* – транспортна розв'язка).

Композиційна деривація дозволяє замінити собою важкі для сприйняття громіздкі синтаксичні конструкції на більш “економні” деривати, але не є

продуктивним засобом поповнення французької БТ. Найбільш продуктивною виявила себе $CM N_1 + N_2 \rightarrow N$. Отже, композити в БТ утворюються в основному за традиційним французьким типом (шляхом зіставлення основ).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Думбрэвяну І.М. Словообразовательные процессы и тенденции в романской именной системе: Автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филолог. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки»/ И.М. Думбрэвяну. – К., 1988 – 32 с.
2. Кубрякова Е.С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики /Е.С. Кубрякова// Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск: Изд-во Пятигорского гос. пед ин-та ин. яз., 1988. – С. 3 – 23.
3. Лазуренко А.Я. Метафорический перенос в словообразовании французского языка : Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки»/ А.Я. Лазуренко. – М., 1980. – 24 с.
4. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование/Вадим Михайлович Солнцев. – 2-е изд. перераб. – М.: Наука, 1977. – 342 с.
5. Цыбова И.А. Определите значение слова: Пособие по словообразованию во французском языке/ И.А. Цыбова. – М.: Междунар. отношения, 1981. – 104 с.
6. Darmesteter A. Traité de la formation des mots composés dans la langue française, comparée aux autres langues romanes et au latin/ Arsène Darmesteter. – P., 1985. – 331p.
7. Marouzeau J. Notre langue/Jules Marouzeau . – P.: Libr. Delagrave, 1955. – 280 p.
8. Mitterand H. Les mots français/ Henri Mitterand. – Paris: Presse Universitaire de France, 1976 – 128 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Юлія Кузнєцова - кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: словотвір у французькій мові, проблеми укладання термінологічних словників, закономірності розвитку мов.

Олександра Комарова - викладач кафедри іноземних мов Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: проблеми професійної термінології, проблеми двостороннього усного і письмового перекладу науково-технічних текстів.

Лариса Бабаш - викладач кафедри іноземних мов Полтавського національного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: проблеми професійної термінології, проблеми технічного перекладу.